

BENÎ MUSTALİK GAZVESİNİN SEBEBLERİ ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR*

Recep ERKOCAASLAN

Ankara Üniversitesi S. B. E. İslâm Tarihi A. B. D. Doktora Öğrencisi

ÖZET

H. Peygamber H. 6. yılda yedi yüz kişilik bir orduyla BenîMustalik Kabilesi'yle savaşmak için Medine'den ayrılmıştır. İlk dönem İslâm Tarihi kaynaklarında gazvenin sebebi olarak gösterilen Hâris b. EbîDirâr'ın Hz. Peygamber ile savaşmak üzere asker toplaması olayı mantikî açıdan birçok tutarsızlık barındırmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında Benî Mustalik Gazvesi'nin sebebinin nasıl açıklandığına değindikten sonra gazvenin sebebiyle ilgili kendi tezimizi ortaya koyacağız.

Anahtar kelimeler: Hz. Muhammed, BenîMustalik, Gazve, Tarih Tenkidi.

ABSTRACT

Some Considerations on the Reasons of Banu al-Mustaliq War

The Prophet left Madinah with a seven hundred-man army to fight The Banu al-Mustaliq Tribe in the sixth year of Hijrah. The case of the recruitment of al-Harith b. Ebi Dirar to fight the Prophet -which was shown as the cause of war in the sources of early Islamic history- contains many logical inconsistencies. Therefore, after mentioning how the cause of Banu al-Mustaliq War was explained in the sources of early Islamic history, we will introduce our own thesis on the subject.

Key Words: The Prophet Muhammad, Banu al-Mustaliq, Ghazve (War), Criticism of the History.

GİRİŞ

Tarih, her zaman insanlara geçmiş olayların hakikatini sunar mı? Matematik gibi kesin formülleri olmayan, fen bilimleri gibi deney ve gözlem imkânı bulunmayan tarih ilmi için bu soruya verilecek cevap bize göre: "Hayır" olacaktır. Fakat tarih ilminin de kendine göre sağlama metotları bulunmakta ve bu metotlar sayesinde gerçeğin bilgisine daha fazla yaklaşabilme imkânımız bulunmaktadır. Tarih için bu sağlama metotlarından birisi kaynak eleştirisidir. Metin ten-

* Bu çalışma; "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından BenîMustalik Gazvesi ve İlk Olayı" isimli yüksek lisans tezimizin gözden geçirilmiş halidir.

kidinin önemli bir maddesi de şudur; bir olay hakkında birbirinden bağımsız ne kadar fazla kaynak aynı şeyi söylüyorsa o bilginin güvenilirliği o kadar fazladır. Çalışmamızda kesin bir doğruluğu olmayan bu yargıya şüpheyle yaklaşarak şu soruyu soruyoruz: “Tüm kaynakların üzerinde ittifak ettiği bir bilgi yanlış olabilir mi?” Bize göre söz konusu olan tarihsel her şey imkân dâhilindedir. Zaten tarihinin vazifesi de: “Sürekli incelemeler ve tahminler vasıtasıyla rivayetleri tenkit ve yorumları tashih etmek.” değil midir? Aksi takdirde tarihçi zaten söylenmiş olanı tekrardan öteye asla geçemeyecektir. Benî Mustalik Gazvesi'nin sebebi hususunda yaptığımız araştırmalar esnasında mantıkî açıdan ciddi tutarsızlıklar olduğunu görmemiz; tarihi rivayetlerin doğruluğu hususunda yeniden düşünmeyi ve böyle bir çalışma yapmaya bizi sevk etti.

Çalışmamızda öncelikle ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında Benî Mustalik Gazvesi'nin sebebinin nasıl açıklandığına değineceğiz. Daha sonra gazvenin sebebinin açıklamak hususunda işimize çokça yarayacak olan gazvenin tarihi hakkında verilen farklı rivayetleri inceleyip, Benî Mustaliklerin bağlı bulunduğu Ehâbîş kabileler topluluğu hakkında bilgi vereceğiz. Son olarak da gazvenin sebebi hakkındaki kendi tezimizi ortaya koyacağız.

1-) İslâm Tarihi Kaynaklarında Gazvenin Sebebi, Gelişimi ve Sonucu

İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarında ittifakla gazvenin sebebi aşağıda verdiğimiz şekilde açıklanmakta olup teferruat kabilinden sayılabilecek hususlarda ise farklılıklar bulunabilmektedir.

Benî Mustalik kabilesinin reisi olan Hâris b. Ebî Dirâr, kendi kavmi ve ikna edebildiği diğer Arap kabileleriyle birlikte Hz. Peygamber'le savaşmak için at ve silâh tedarik ederek yola çıktı.¹ Hz. Peygamber o yönden gelen kervanlar sayesinde durumdan haberdar olunca olayı tahkik etmesi için Büreyde b. Husayb el-Eslemî'yi onlara gönderdi.² Büreyde b. Husayb el-Eslemî Hz. Peygamber'den gerçek olmayan bazı şeyleri söylemek için izin istedi. Rasûlullah ona bu izni verdikten sonra yola çıktı.³ Söylenenlerin doğru olduğunu gören Büreyde Medine'ye dönerek durumu Hz. Peygamber'e bildirdi.⁴

¹ Vâkidî *Kitâbu'l-Megâzi*, tah. Marsden Jones, Beyrut, 1984, I/404; İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, tah. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî'Abdulhafîz Şiblî Beyrut, ts., III/317; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, tah. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ, Beyrut, 1997, II/48; Belâzürî *Ensâbu'l-Esrâf*, tah. Muhammed Hamûlullah, Kahire, 1987, I/341; Taberî *Târîhu'l-Umum ve'l-Mülûk*, tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, 3. baskı, Kahire, 1969, III/604.

² Vâkidî I/404; İbn Sa'd, II/48; Beyhakî *Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rîfeti Ehvâli Sâhibu's-Serî'a*, tah. 'Abdulmutî Kal'acî Beyrut, 1985, IV, 47; Kastallânî *el-Mevâhibu'l-Ledunniyye*, tah. Muhammed 'Abdulazîz el-Hâlidî Beyrut, 1996, III/5; Kapar, M. Ali, *Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri*, 1. baskı, İstanbul, 1993, s. 157-158.

³ Vâkidî I/404; Şâmî *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayrî'l-İbâd*, çev. Halil İbrahim Kaçar, 1. baskı, İstanbul, 2003, IV/347.

⁴ Büreyde, onlar bir kaynağın yanındayken kendilerine ulaştı. Hâris b. Ebî Dirâr ve beraberindeki grubun bir hayli kalabalık ve mağrur olduklarını müşahade etti. Büreyde onlara: “Muhammed için toplandığınızı duyarak size geldim. Eğer bu doğruysa ben ve bana tabi olanlar da bunu istiyorlar. El birliğiyle şu adamların kökünü kazıyalım,” dedi. Hâris b. Ebî Dirâr ve beraberindekiler bunun doğru olduğunu ve acele etmesini söylediler. Büreyde bunun üzerine atına binip hızla Rasûlullah'ın yanına döndü (Bkz. Vâkidî I/404-405; İbn Sa'd, II/48; Kastallânî III/5).

Bunun üzerine Hz. Peygamber halkı yanına çağırarak onlara hazırlanmalarını emretti.⁵ Hz. Peygamber yedi yüz⁶ kişilik bir orduyla Medine'den ayrıldı.⁷ Orduda on tanesi Muhâcirlerden,⁸ yirmi tanesi de Ensârdan⁹ olmak üzere toplam otuz süvari vardı.¹⁰

İslâm ordusuna Târik el-Huzâ'î rehberlik ediyordu.¹¹ Hz. Peygamber Medine'den ayrılırken Ebû Zer el-Gifârî,¹² Numeyle b. Abdullah el-Leysî³ veya Zeyd b. Hârîse'den birisini yerine vekil olarak bırakmıştı.¹⁴

Bu büyük ordunun içerisinde daha önce hiçbir savaşta olmadığı kadar münafik bulunmaktaydı.¹⁵ Bu insanların niyeti Allah yolunda savaşmak olmayıp gerçek niyetleri dünyalık bir şeyler elde etmektir. Sefer yapılacak yerin yakını olması onları bu konuda daha da isteklendirdi.¹⁶ Bazı rivayetlerde, "Hz. Peygamber'in önce Şam tarafına doğru yöneldiği bir gün boyunca bu yöne gidip sonra Tihâme tarafına yönelerek süratle yol almaya başladığı" bilgisi kaydedilmekte olup buna göre sahabenin ve dolayısıyla münafıkların savaş için nereye gidiğinden haberi yoktu.¹⁷

Hz. Peygamber yolculuk esnasında ilk olarak Halâik¹⁸ denilen mevkide bir mola verdi.¹⁹ İslâm ordusu yoluna devam edip Bek'a'²⁰ denilen mevkide durduk-

⁵ Vâkidî I/405; İbn Sa'd, II/48.

⁶ Bazı çalışmalarda İslâm ordusunun sayısı bin olarak verilmektedir (Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Kıssa-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ*, İstanbul, ts., I/153; Hattâb, Mahmut Şit, *Komutan Peygamber*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul, 1988, s. 141; Algül, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1997, I/417).

⁷ Beyhakî IV/46; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Tabakâtu'l-Meşâhîr ve'l-Alâm*, tah. Muhammed Hamdân, Mısır, 1985, I/214.

⁸ Atlı Muhâcirlerden bazıları, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Zübeyr, Abdurrahman b. 'Avf, Talha b. 'Ubeydullah, Mikdâd b. 'Amr'dır (Bkz. Vâkidî I/405; Köksal, M. Asım, *İslâm Tarihi*, İstanbul, 1987, XII/36-37).

⁹ Atlı Ensârlardan bazıları da, Sa'd b. Mu'az, Useyd b. Hudayr, Ebû 'Abs b. Cebr, Katâde b. Nu'man, 'Uveym b. Sâ'ide, Ma'n b. Adıyy, Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî Hâris b. Hazme, Mu'az b. Cebel, Ebû Katâde, Ubey b. Ka'b, Hubâb b. Münzir, Ziyâde b. Lebîd, Ferve b. 'Amr, Mu'az b. Rifâ'a b. Râfi'dir (Bkz. Vâkidî I/405; Köksal, XII/ 36-37).

¹⁰ Vâkidî I/405; İbn Sa'd, II/48; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, tah. Muhyiddîn Mustû-Muhammed el-'îd el-Hadrâvî, Beyrut, 1996, II/134; Kalkaşendî *Nihâyetu'l-Ereb fî Ma'rîfeti Ensâbi'l-'Arab*, Beyrut, 1984, s. 164; Semhudî *Vefâu'l-Vefâ bi Hâberi Dâri'l-Mustafâ*, tah. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Beyrut, ts., I/314; Zürkânî *Şerh 'ale'l-Mevâhibu'l-Ledunniyye*, tah. 'Abdulazîz el-Hâlidî Beyrut, 1996, III/5.

¹¹ Leone Caetani, *İslâm Târîhi*, trc. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, 1925, IV/146 (Diğer kaynaklarda bu bilgiye rastlayamadık).

¹² İbn Hişâm, III/317; İbn 'Abdilber, *ed-Dürer fî İhtisari'l-Megâzî ve's-Siyer*, tah. Şevkî Dayf, Kahire, 2002, s. 200; İbn Hazm, *Cevâmi'u Sireti'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1986, s. 161; İbn Seyyidinnâs, II/134.

¹³ İbn Hişâm, III/317; İbn 'Abdilber, *Dürer*, s. 200; İbn Hazm, s. 161; İbn Seyyidinnâs, II/134.

¹⁴ İbn Sa'd, II/49; Belâzürî I/342; Beyhakî IV/46; İbn Seyyidinnâs, II/134; Kastallânî III/5; Hudarî *Nûru'l-Yakîn fî Sireti Seyyidi'l-Mursefîn*, Beyrut, ts., s. 143.

¹⁵ Vâkidî I/405; İbn Sa'd, II/48-49.

¹⁶ Vâkidî I/405.

¹⁷ Köksal, XII/37; Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, 1. baskı, Ankara, 1994, s. 110 (Bizim kullandığımız Vâkidî'nüşasında bu rivayeti bulamadık. Köksal, Vâkidî'nin 1948 basımından, Sezikli, Vâkidî'nin 1966 basımından bu rivayeti bize aktarmaktadır).

¹⁸ Medine yakınlarında suyu olmayan meşhur bir kuyudur (Yâkût el-Hamevî *Mü'cemü'l-Büldan*, Beyrut, 1977, II/281).

¹⁹ Vâkidî I/405-406; Makrûzî *İmtâ'u'l-Esmâ*, tah. Muhammed 'Abdulhamîd en-Numeysî Beyrut, 1999, I/204; Zürkânî III/6; Şâmî IV/348.

²⁰ Medine'ye 24 mil uzaklıkta bir yerdir (Yâkût el-Hamevî I/471).

ları zaman bir müşrik casusunu yakaladılar. Yakalanan casustan bilgi almak istediler. Casus inkâr yoluna giderek bilgisinin olmadığını söyledi. Ömer b. Hattâb onu öldürmekle tehdit edince casus, Benî Mustalik kabilesinden biri olduğunu ve Hâris b. Ebî Dirâr'ın büyük bir toplulukla birlikte kendilerine doğru geldiğini haber verdi. Kendisinin de Müslümanların Medine'den ayrılıp ayrılmadığını öğrenmek için gönderildiğini itiraf etti. Ömer b. Hattâb bu haberi Hz. Peygamber'e getirdiğinde, Hz. Peygamber casusa İslâm'a girmesini teklif etti. Fakat casus eğer kabilesi İslâm'ı kabul ederse kendisinin de İslâm'ı kabul edeceğini aksi takdirde dinini değiştirmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer onu öldürmek için izin istedi. Hz. Peygamber bu izni verince casusun cezası infaz edildi.²¹

Casusunun öldürülmesi ve İslâm ordusunun yola çıktığı haberi Benî Mustalik kabilesine ulaştığı zaman Hâris b. Ebî Dirâr ve beraberindekiler çok korktu. Benî Mustalik kabilesinin anlaştığı kabilelerin tamamı bu haber üzerine onları terk etti.²²

Bundan sonra İslâm ordusu bir kuyu kenarındaki el-Mureysî bölgesine ulaştı. Mureysî, Kudeyd²³ yakınlarında bir yer olup²⁴ Benî Mustalik kabilesinin su kaynaklarından biriydi.²⁵ Burada Hz. Peygamber için deriden bir çadır kuruldu.²⁶

Müslümanlar kuyunun yanında toplandılar ve savaş için son hazırlıklarını yaptılar. Hz. Peygamber ashâbını saf şeklinde dizdi. Muhâcirlerin sancağını Hz. Ebû Bekir'e, Ensârın sancağını ise Sa'd b. 'Ubâde'ye verdi.²⁷ Muhâcirlerin sancağını 'Ammâr b. Yâsir'e verdiği de rivayet edilir.²⁸ Savaş günü Müslümanların parolası "Ya Mansûr! Emit! Emit!"²⁹ idi.³⁰ Müşriklerin sancağını ise Safvân Zuşukr³¹ taşıyordu.³²

Hz. Peygamber Hz. Ömer'e³³ onları İslâm'a davet etmesini emretti. Hz. Ömer kendisine söyleneni yaptı. Fakat Benî Mustalik kabilesi bunu reddetti.³⁴

²¹ Vâkidî I/406.

²² Vâkidî I/406; İbn Sa'd, II/49; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, çev. Şükrü Özen-H. Ahmet Özdemir-Mustafa Erkekli, İstanbul, 1989, III/297.

²³ Kudeyd, Mekke yakınlarında bir köydür (Yâkût el-Hamevî IV/313).

²⁴ Yâkût el-Hamevî V/118.

²⁵ İbn Hişâm, III/318; İbn Sa'd, II/48; Halîfe b. Hayyât, *Târîh*, tah. Mustafa Necîb Fevâz-Hikmet Keşîl Fevâz, Beyrut, 1995, s. 36; Belâzürî I/341.

²⁶ Vâkidî I/407; İbn Sa'd, II/49; Beyhakî IV/47.

²⁷ Vâkidî I/407; İbn Sa'd, II/49; Beyhakî IV/47-48; Kalkaşendî s. 164-165; Heykel, Muhammed Hüseyin, *H. Muhammed Mustafa*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1945, s. 343.

²⁸ Vâkidî I/407; Beyhakî IV/48.

²⁹ "Ey yardım olunmuş öldür, öldür veya Ey muzaffer öldür, öldür!" manalarına gelmektedir.

³⁰ Vâkidî I/407; İbn Hişâm, III/322; Beyhakî IV/48; İbn Hazm, s. 162; Ağırman, Mustafa, *H. Peygamber'in Savaş Stratejisi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1992, s. 157.

³¹ Bu şahsın ismi bazı kaynaklarda Safvân Zuşsefr olarak da geçmektedir. (Bkz. Beyhakî IV/48).

³² Vâkidî I/407; Şâmî IV/349.

³³ Hz. Ömer câhiliye döneminde de Sifâre (elçilik) vazifesini yürütmekteydi (Bkz. Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 2001, II/847).

³⁴ Vâkidî I/407; Belâzürî I/341; Beyhakî IV/48; Zehebî I/215; Makrûzî I/204; Mahmudov, Elşad, *Sebeb ve Sonuçları Açısından H. Peygamber'in Savaşları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 264.

İlk olarak, savaşı başlatan oku onlardan biri attı. Karşılıklı olarak bir müddet ok atıldıktan sonra Hz. Peygamber Müslümanlara saldırı emri verdi. Saf sistemiyle savaşan Müslümanlar, bir kişiymiş gibi, hep birlikte düşman üzerine hücum ettiler.³⁵ Kısa bir süre içinde Benî Mustalîk kabilesinden on kişi öldürüldü ve kaçamayan bütün kabile mensupları esir edildi. Müslümanlar erkek, kadın ve çocuklardan çok sayıda esir aldılar. Ayrıca büyük baş ve küçükbaş birçok hayvan ganimet olarak alındı.³⁶ Müslümanlardan sadece bir kişi yanlışlıkla, bir Müslüman tarafından öldürüldü.³⁷

Bu savaşa katılmış olan İbn Ömer'den gelen başka bir rivayette, İslâm ordusunun, Benî Mustalîk kabilesine hayvanlarını suladıkları sırada baskın yaptığı bildirilmektedir.³⁸ Bazı kaynaklarda baskının “gece yapıldığı”³⁹ şeklinde ifadeler geçmekle birlikte ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında “gece” ifadesine rastlanılmamaktadır. Arapça metinlerde geçen “غرون” ifadesine bu mana atfedilmiş olabilir. Fakat görebildiğimiz kadarıyla bu ifade “gafil olmak” manasına gelmektedir.

İbn 'Avn kanalıyla gelen bir rivayete göre, Nâfi'e: “Savaş öncesinde düşmanı İslâm'a davet etmenin hükmü” sorulmuştur. Nâfi ise buna gerek olmadığını, Hz. Peygamber'in Benî Mustalîk kabilesine onlar habersizken ve hayvanlarını suladıkları sırada saldırdığını bildirmektedir.⁴⁰

Ebü Yûsuf da (ö. 182/798), Kitâbu'l-Harâc isimli eserinde bu hususla ilgili: “Hz. Peygamber'in düşman gaflette iken üzerine hücum eylediği sabittir. Hatta Benî Mustalîk kabilesi, gafil bulunduğu bir sırada bazıları su kenarında sürü ve hayvanlarını sulamakta iken onlara hücum etmiştir,”⁴¹ demektedir.

Bazı kaynaklarda ani baskın yapıldığını belirten rivayetin daha doğru olduğu ifade edilirken⁴² bazıları ise “düşmanın önce İslâm'a davet edildiği” rivayetin daha doğru olduğu belirtilmektedir.⁴³ Nitekim Mevlânâ Şiblî (ö. 1333/1914), ani baskın yapıldığı yolundaki rivayeti Buḥârî (ö. 256/870) ve

³⁵ Vâkidî I/407; İbn Sa'd, II/49; Beyhakî IV/48; Zehebî I/215; Kalkaşendî s. 165; Makrûzî I/204; Kastallânî III/7.

³⁶ Müslümanlar iki bin deve ve beş bin küçükbaş hayvanı ganimet, iki yüz ev halkı (Yaklaşık 600-700 kişi) insanı da esir aldılar (Vâkidî I/410; İbn Sa'd, II/49; Halîfe b. Hayât, s. 36; Ya'kûbî *Târîhu'l Ya'kûbî*, Beyrut, 2002, II/35; Taberî III/610; Beyhakî IV/49; İbn Seyyidinnâs, II/135; Makrûzî I/205; Önkal, Ahmet, “*Mustalîk*”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI/361).

³⁷ Vâkidî I/407; İbn Hişâm, III/318; İbn Sa'd, II/49; Beyhakî IV/48.

³⁸ Vâkidî I/407; İbn Sa'd, II/49; İbn Kuteybe, *Me'ârif*, tah. Muhammed Alî Beydûn, Beyrut, 2003, s. 82; İbn 'Abdilber, *Dürer*, s. 200; İbn Hazm, s. 161; Makrûzî I/204; İbn Hacer el-Askalânî *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, tah. 'Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz-Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî Kahire, 1999, VII/488; Kastallânî III/8; Diyârbekrî *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, Beyrut, ts., I/470; Kocaer, Abdullah Fezvi, *Müttefekun Aleyh Hadîsler*, Konya, 2005, s. 467, Hadis no: 1177.

³⁹ Miras, Kamil, *Sahîhi-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara, 1972, VII/453, Hadis no: 1117; Köksal, XII/39; Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul, 1998, s. 142.

⁴⁰ Belâzürî I/342; Beyhakî IV/47; İbn Seyyidinnâs, II/135; Zehebî I/215; Şâmî IV/364.

⁴¹ Ebü Yûsuf, *Kitâbu'l-Harâc*, çev. Muhammed Atâ'ullah Efendi, sad. İsmail Karakaya, Ankara, 1982, s. 394.

⁴² İbn 'Abdilber, *Dürer*, s. 200; İbn Kayyım el-Cevziyye, III/297.

⁴³ Vâkidî I/407; İbn Sa'd, II/49; Makrûzî I/204.

Müslim'de (ö. 261/875) geçmesine rağmen senedinin munkatı⁴⁴ olduğu gerekçesiyle kabul etmemektedir.⁴⁵ Fakat Müslümanlardan sadece bir kişinin yanlışlıkla öldürülmesi⁴⁶ baskın yapıldığı yolundaki rivayetleri güçlendirmektedir.⁴⁷ Eğer kaynaklarda belirtildiği gibi bir müddet ok atışı yapılmış olsaydı, birkaç kişi yaralanabilir veya ölebilirdi. Çünkü o dönemde Araplar arasında kendilerini koruyacak güçlü zırhlar ve kalkanlar çok az bulunmaktaydı. Fakat kaynaklarda bir yaralanmadan dahi bahsedilmemektedir. Ayrıca baskın yapıldığını belirten rivayetler daha güvenilir kaynaklardan gelmektedir.

Savaş bitiminde Hz. Peygamber, Medine'ye müjdeci olarak Ebû Nadle et-Tâi'yi gönderdi.⁴⁸

2-) Benî Mustalik Gazvesinin Tarihi

Benî Mustalik gazvesinin hangi tarihte gerçekleştiği hususunda kaynaklar uzlaşmamaktadır. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in 5/626 yılında,⁴⁹ Şaban 5/Aralık 626'da,⁵⁰ 2 Şaban 5 Pazartesi/27 Aralık 626 Cumartesi günü,⁵¹ 6/627 yılında,⁵² Şaban 6/Aralık 627'de,⁵³ 1 Şaban 6 Cumartesi/16 Aralık 627 Çarşamba günü,⁵⁴ 2 Şaban 6 Pazartesi/16 Kasım 627 Pazartesi günü⁵⁵ Benî Mustalik gazvesi için yola çıktığına dair rivayetler bulunmaktadır. Ayrıca Mûsa b. 'Ukbe'den gazvenin 4/625 yılında olduğuna dair bir rivayet nakledilmektedir.⁵⁶ Fakat bu rivayetin yanlış olduğunda bütün kaynaklar ittifak halindedir.⁵⁷

Gazvenin tarihi hususundaki ihtilâfı en çarpıcı şekilde İbn 'Abdilber'de

⁴⁴ Hadis terimi olarak munkatı' umumiyetle ne şekilde olursa olsun, isnadında ittisal bulunmayan hadislere denir. İsnadla ittisal olmayışı ya ravinin düşmesiyle veya müphem şekilde ifade edilmesiyle meydana gelir (Bkz. Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1992, s. 270).

⁴⁵ Nu'mânî, Mevlânâ Şiblî *İslâm Tarihi-Asn Saadet*, trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1921, I/396.

⁴⁶ Müslümanların bu savaşta tek şehidi olan Hişâm b. Subâbe çıkan kargaşada Ensârdan olan 'Ubâde b. Sâmit'in arkadaşlarından biri tarafından düşman zannedilerek öldürülmüştü (İbn Hişâm, III/318; Taberî III/604; İbn 'Abdilber, *Dürrer*, s. 201; İbn Hazm, s. 161; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut, 1979, II/192). Hişâm b. Subâbe'yi yanlışlıkla öldüren kişinin Ubâde b. Sâmit'in arkadaşlarından Evs isminde biri olduğu rivayet edilir (Vâkidî I/407-408; Makrûzî I/204; Şâmî IV/349).

⁴⁷ Burada akla şöyle bir soru gelebilir: "İslâm ordusu yedi yüz kişilik bir orduyla ani baskın yapmasına rağmen neden Müşriklerden sadece on kişi öldürülmüştür?" Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in savaşları dünya tarihinin en insancıl savaşlarıdır (Hamîdullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinc Yurter, İstanbul, ts., s. 12). Hz. Peygamber hiçbir zaman savaşı bir imha aracı olarak görmemiştir. Kadınlar ve çocuklar gibi savaşa fiili iştirak sağlayamayacak gruplara zarar gelmemesi için azami gayret sarf etmiştir. Benî Mustalik Gazvesi'ndeki can kaybının azlığı da bu sebeptendir. İslam ordusu muhtemelen sadece karşı koyanlarla savaşmış, savaştan kaçanlar takibe uğramamıştır.

⁴⁸ Diyârbekrî I/470.

⁴⁹ Beyhakî IV/45; İbn 'Abdilber, *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Eshâb*, tah. Ali Muhammed el-Becavî Beyrut, 1992, IV/1804; Semhudî I/314.

⁵⁰ Belâzürî I/341; Beyhakî IV/44-45; Zehebî I/214; Şâmî IV/363; Hudarî s. 143.

⁵¹ Vâkidî I/404; İbn Sa'd, II/48-49; Beyhakî IV/45-46; Kalkaşendî s. 164.

⁵² Halîfe b. Hayyât, s. 35; Beyhakî IV/47.

⁵³ İbn Hişâm, III/317; İbn 'Abdilber, *Dürrer*, s. 200; İbn Hazm, s. 161; İbnü'l-Esîr, II/192.

⁵⁴ İbn Habîb, *Kitâbu'l-Muhabber*, tah. İlse Lichtenstadter, Beyrut, ts., s. 114-115.

⁵⁵ Apaydın, Mehmet, *Resûlullah'ın Günlüğü*, İstanbul, 1995, s. 121.

⁵⁶ İbn Seyyidinnâs, II/134; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî I. baskı, Cize, 1997, VI/181; Makrûzî I/220.

⁵⁷ Makrûzî I/220; Kastallânî III/4; Zürkânî III/4.

(ö. 463/1071) görmekteyiz. Öyle ki bu müellif iki farklı eserinde iki farklı yıl zikretmiştir. el-İstîâb adlı eserinde yıl olarak "5/626" yı verirken, k'le (denildi ki) lâfzıyla "6/627" yılının da belirtildiğini gösterir.⁵⁸ Fakat ed-Dürer adlı eserinde tarihi Şaban 6/Aralık 627 olarak vermekle kalmaz 5/626 olarak verilen tarihin yanlışlığını ispata çalışır.⁵⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi gazvenin yapıldığı yıl hususundaki ihtilâf "5/626" ile "6/627" yılında yoğunlaşmıştır. Kaynaklardaki ihtilâfın ana sebebi bu gazvenin hemen bitiminde vuku bulan İfk hâdisesinde geçen bir rivayete dayanmaktadır. Bu rivayette Sa'd b. Mu'az'ın, Sa'd b. 'Ubade ile tartışması delil olarak gösterilerek gazvenin "5/626 yılında" olduğu iddia edilmektedir. Bu görüşü savunanlara göre Sa'd b. Mu'az Şevval 5/Şubat 627'de başlayan Hendek gazvesinde aldığı bir ok yarasıyla, Hendek gazvesinden hemen sonra başlayan Benî Kureyza gazvesinde yaptığı hakemlikten sonra vefat etmiştir. Bu durumda 5/626 yılında vefat eden bir sahabî nasıl olur da 6/627 yılında yapılan bir savaşta hazır bulunur, diyerek 6/627 yılı rivayetini reddederler.⁶⁰ 6/627 yılı rivayetini kabul edenler ise Sa'd b. Mu'az'ın zikredildiği rivayetin yanlış olduğunu, zira orada Sa'd b. 'Ubade ile tartışan sahabenin Üseyd b. Hudayr olduğunu zikrederler.⁶¹

Gazvenin tarihiyle ilgili ihtilâfın çıkış kaynağı bu rivayettir. Şimdi biz bunu biraz daha detaylı olarak inceleyelim. Sa'd b. Mu'az'ın ismi bu gazvede ve bu gazveyi takip eden İfk hâdisesinde üç defa geçmektedir. Savaşa katılan süvarilerin isimleri arasında,⁶² İfk hâdisesinde Sa'd b. 'Ubade ile aralarında geçen tartışmada⁶³ ve İfk olayından sonra verilen barış yemeklerinde⁶⁴ Sa'd b. Mu'az'ın ismi geçmektedir. Fakat bu rivayetlerin geçtiği kaynaklar arasında 6/627 yılını zikredenler bulunmamaktadır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İfk hâdisesinde geçen ve tartışmanın kaynağını oluşturan bu rivayetleri inceleyelim.

İbn İshâk (ö. 151/768) kanalından gelen rivayetlerde olay şu şekilde anlatılmaktadır: "Rasûlullah ashâbından yardım istediği konuşmasını tamamladığında; Üseyd b. Hudayr ayağa kalkarak: 'Ya Rasûlallah! Eğer bu kişi Evs kabilesinden ise biz ona kâfi geliriz. Eğer kardeşlerimiz Hazrec kabilesinden ise emret gereğini yerine getirelim. Vallahi! Bu insanların boyunlarının vurulması haktır,' dedi. Bunun üzerine Sa'd b. 'Ubade kabile asabiyetinin verdiği öfkeyle ayağa kalkarak: 'Vallahî! Yalan söylüyorsun, senin onu öldürmeye gücün yetmez. Eğer bu iftiracıların kendi kabilenden olduğunu bilsen bunu söylemezdin, ancak bili-

⁵⁸ İbn 'Abdilber, *el-İstîâb*, IV/1804.

⁵⁹ İbn 'Abdilber, *Dürer*, s. 200.

⁶⁰ Zûrkânî III/4.

⁶¹ Makrîzî I/220-221.

⁶² Vâkidî I/405.

⁶³ Vâkidî II/431-432; Beyhakî IV/69-70; İbn Seyyidinnâs, II/142; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, çev. Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1996, XI/5794-5795; Makrîzî I/214-215; İbn Hacer el-Askalânî VII/491-492; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, çev. Komisyon, İstanbul, 2005, IX/418-419.

⁶⁴ Vâkidî II/435; Makrîzî I/216.

yorsun ki onlar Hazrec'tendir,' dedi. Üseyd b. Hudayr ayağa kalkarak: 'Vallahi! Sen yalan söylüyorsun. Sen münafıksın ki onlar adına hareket ediyorsun,' dedi. Bu konuşmalardan sonra iki kabile üyeleri arasında sesler yükselmeye başladı."⁶⁵

Vâkidî (ö. 207/822) ve takipçilerinde; Hz. Peygamber'in ashâbından kendisi ve ailesi hakkında dedikodu edenlere karşı yardım istemesi üzerine olayların şu şekilde geliştiği rivayet edilir: "Sa'd b. Mu'az ayağa kalkarak: 'Ya Rasûlah! Seni ondan ben kurtarırım. Eğer bu kişi Evs kabilesinden ise onun başını sana getireyim. Eğer kardeşlerimiz Hazrec kabilesinden ise emret gereğini yerine getirelim,' dedi. Bunun üzerine Sa'd b. 'Ubade öfkeyle ayağa kalkarak: 'Vallahi! Yalan söylüyorsun, senin onu öldürmeye gücün yetmez. Eğer iftiracıların kendi kabileden olduğunu bilsen bunu söylemezdin, ancak biliyorsun ki onlar Hazrec'tendir,' dedi. Bunun üzerine Üseyd b. Hudayr ayağa kalkarak: 'Vallahi! Sen yalan söylüyorsun burnu yere sürtülesi, onu kesinlikle öldüreceğim. Sen münafıksın ki onlar adına hareket ediyorsun. Vallahi! Rasûlullah'ın kimi kastettiğini bilsek kendi kabilemizden dahi olsa onun başını getiririz. Fakat ben Rasûlullah'ın kimi kastettiğini bilmiyorum,' dedi. Bunun üzerine Sa'd b. 'Ubade: 'Yapamazsınız. Allah aramızdaki düşmanlıkları sildiği halde eğer câhiliye döneminde olduğu gibi düşmanlık ederseniz, son savaşımızda kimin galip olduğunu biliyorsunuz,' dedi. Üseyd b. Hudayr'ın tekrar karşılık vermesi üzerine iki kabile üyeleri arasında sesler yükselmeye başladı."⁶⁶

Kaynaklardaki farklı rivayetleri aktardıktan sonra verilen tarihler arasında bir tercih yapmak durumundayız. Bize göre gazvenin tarihini Şaban 6/Aralık 627 olarak verenlerin görüşü daha kuvvetlidir. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz gibi Sa'd b. Mu'az'ın ismi üç yerde geçmektedir. Fakat Vâkidî bu rivayet haricindeki iki rivayette yalnız kalmıştır. Diğer kaynaklarda süvarilerin isimlerinden ve barış yemeğinden bahsedilmemektedir. İfk olayındaki rivayete gelince Vâkidî kanalından gelen rivayette Sa'd b. Mu'az'ın ismi bir defa zikredildikten sonra bir daha geçmemekte ve tartışmayı Üseyd b. Hudayr'ın devam ettirdiği görülmektedir. Yani olayın başkahramanı yine Üseyd b. Hudayr'dır. Rivayetler incelendiğinde her iki rivayeti de destekleyen çok önemli kaynakların bulunduğunu görmekteyiz. İçerisinde Sa'd b. Mu'az'ın isminin geçtiği İfk hadîsinin usul bakımından sahih olduğu da bir gerçektir.⁶⁷ Fakat bu gazvenin 6/627 yılında olduğunu destekleyen başka deliller de bulunmaktadır.

Bu konuyla ilgili en isabetli tespitler Mehmet Apaydın tarafından yapılmıştır: "Bu gazvede iki bin deve, beş bin koyun ele geçirildiği açıklanmaktadır. Eğer bir deveyi on koyun kabul edersek, yirmi beş bin koyun ganimet alınmış olup bunlardan beş bin koyun humus olarak Rasûlullah'a düşmüş demektir. Yukarı-

⁶⁵ İbn Hişâm, III/328-329; Taberî, III/614-615; İbnu'l-Esîr, II/197.

⁶⁶ Vâkidî, II/431-432; Beyhakî, IV/69-70; İbn Seyyidinnâs, II/142; İbn Kesîr, *Tefsîr*, XI/5794-5795; Makrîzî, I/214-215; İbn Hacer el-Askalânî, VII/491-492; Miras, VIII/85-87, Hadis no: 1151; Zuhayrî, IX/418-419; Kocaer, s. 737, Hadis no: 1834.

⁶⁷ Miras, VIII/92.

da belirtildiği gibi bu gazveden Ramazan ayının hilalinde dönülmüştür. Eğer bu gazve söylendiği gibi Hendek gazvesinden önce olsa idi Şevval ayının ilk günlerinde hendek kazmaya başlayan Rasûlullah ve ashâbının açlıktan karınlarına taş bağlamaları, az hurmalarla yetinmeleri ve Câbir b. Abdullah'ın bütün Hendek ashâbını doyurmak için bir oğlak yedirmesi nasıl açıklanabilirdi? Rasûlullah binlerce koyunu saklayıp insanları aç bırakacak değildi. Bilindiği gibi bu gazvede İfk hâdisesi meydana gelmişti. Rasûlullah Medine'ye döndüğünde Hz. Aişe annemize iftira etmişler ve en az bir ay vahiy gelmemişti. Daha sonra vahiy gelince Rasûlullah iftiracıları had vurdurdu. Bu olayın hendek kazarken meydana gelmesi gerekirdi. Hâlbuki böyle bir olay olsaydı tarihçilerin ve hadîşçilerin susması düşünülemezdi.⁶⁸

Daha önce hiçbir yazarın dikkatini çekmeyen bir husus daha var. İfk hâdisesinde, Safvân b. Mu'attal'ın, Hassân b. Sâbit'e iftiracılarla birlik olduğu ve kendisini şiirleriyle hicvettiği için kızarak saldırdığı rivayeti bulunmaktadır.⁶⁹ Bu olayda Safvân b. Mu'attal kılıcıyla Hassân b. Sâbit'i yaralamıştı. Bunun üzerine Hassân b. Sâbit, Hz. Peygamber'in ricası üzerine kendisine kısas uygulanması gereken Safvân b. Mu'attal'ı affedince Hz. Peygamber kendisine Sîrîn isimli cariye hediye etmişti.⁷⁰ Sîrîn Muharrem 7/Mayıs 628 tarihinde Mukavkis tarafından gönderilen hediyeler arasındaydı.⁷¹ Bu durumda İfk hâdisesinin Şaban 5/Aralık 626 tarihinde olduğunu kabul edersek arada takriben on altı aylık bir süre geçmektedir. Fakat Şaban 6/Aralık 627 tarihini kabul edersek arada takriben dört aylık bir süre geçmektedir. Bu dört aylık süre ise başından yaralanan Hassân b. Sâbit'in iyileşmesi için gereken süredir. Bize göre birçok kaynaktan birbiriyle bağlantılı olarak ifade edilen yani Hassân'ın, Safvân'ı affetmesi sonucu Hz. Peygamber'in Hassân'a Sîrîn'i vermesi, bu iki olayın yakın bir zaman aralığında meydana geldiğini göstermektedir. Bunun tersi olsa yani aradan on altı ay geçmiş olsaydı. İki olay arasında bu kadar sağlam bir irtibat kurulamazdı.

Görüldüğü gibi gazvenin tarihinin Şaban 6/Aralık 627 olması daha muhtemel gözükmektedir.

3-) Ehâbîş Kabileler Topluluğu

Benî Mustalik Gazvesi'nin sebebini ayrıntılı bir şekilde incelemeye geçmeden önce bu kabilenin bağlı bulunduğu kabileler topluluğu olan Ehâbîş hakkını da bir ön bilgi vermemiz uygun olacaktır.

Ehâbîş kelimesi Arapça'da "çeşitli kavimlere mensup insan topluluğu" anlamına gelen uhbûş veya uhbûşenin çoğuludur.⁷² Mekke'nin kuzey ve güney

⁶⁸ Apaydın, s. 120.

⁶⁹ Vâkidî II/436; İbn Hişâm, III/333; Taberî III/618; Beyhakî IV/75.

⁷⁰ İbn Hişâm, III/333-334; Taberî III/618-619; Beyhakî IV/75; İbnü'l-Esîr, II/199; Brockelmann, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 2002, s. 23.

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VI/493; Şulul, Kasım, Hz. Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul, 2003, s. 312; Uraler, Aynur, "Mâriye", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII/63.

⁷² Kapar, M. Ali, "Ehâbîş", *DİA*, İstanbul, 1994, X/496; Çelikkol, Yaşar, *İslâm Öncesi Mekke*, Ankara, 2003, s. 135.

bölgelerinde yaşayan Hâris b. 'Abdumenât b. Kinâne, Adel, D'ş, Duil, Hevn b. Huzeyme'den Kâre, Huzâa'dan Mustalik ve Hayâ kabilelerine Ehâb'ş adı verilmiştir.⁷³ Bekr b. Abdumenât'tan olan Nufâse ve Câzîme kollarının da Ehâb'ş'e dâhil olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁴ Bazı kaynaklarda, Kureyşliler'le Mekke yakınlarındaki Hubşîdağı eteklerinde antlaşma yapmış olduklarından bu kabilelere Ehâb'ş denildiği rivayet edilmektedir.⁷⁵ Mustalik ve Hayâ kabileleri hariç diğer kabileler kendi aralarında akraba durumundadırlar.⁷⁶

Ehâb'ş kabileleri İsâf ve Nâile isimli putlara tapıyorlardı.⁷⁷

Ehâb'ş'in Kusay b. Kilâb, 'Abdumenâf b. Kusay ve Muttalib b. 'Abdumenâf dönemlerinde Kureyşliler ile yaptığı ittifak İslâmiyet'ten sonra da devam etmiştir. Ehâb'şler, İslâm öncesinde Kureyş ve Kays Aylân kabileleri arasında meydana gelen Ficâr harbinde Kureyş'in safında yer almışlardır.⁷⁸

Bu kabileler, Hz. Peygamber sebebiyle Hâşimoğulları'na karşı uygulanan boykotta yine Kureyşliler'in yanında yer almıştır.⁷⁹

Mekke çevresinde bedevi bir hayat süren Ehâb'ş'in, Kureyş'in Hz. Peygamber ile yaptığı savaşlarda çok önemli rol oynadığına dair görüşler doğru değildir. Onlar da Kureyş'e yardım eden diğer kabileler gibi çeşitli vaatler karşılığında Kureyş'i desteklemişlerdi.⁸⁰ Fakat Ehâb'şler basit paralı askerler statüsünde değil, tamamıyla Mekkeliler ile eşit haklara sahip müttefikler konumundaydılar.⁸¹

Kureyşliler Müslümanlara karşı aceleyle çıktıkları ve Bedir savaşında yenilgi ile son bulan hareketlerinde Ehâb'şliler'in bu orduya katılmalarını beklemediklerine pişman olmuşlardı.⁸²

Uhud gazvesine iki bin kişiyle katılan Ehâb'ş'in reisi Huleys b. Zibbân, Kureyşliler'in savaş sonrası Müslüman şehitlere reva gördükleri saygısızlığı şiddetle kınamıştır.⁸³

Kureyş'in müttefiki olarak Hendek gazvesine de dört bin kişiyle katılmışlardı.⁸⁴ Fakat bu savaştan sonra Ehâb'şliler'in muhalefetlerini azalttıkları göze çarpmaktadır. Meselâ Hz. Peygamber'in 6/627 yılında umre niyetiyle çıktığı seferde Kureyşliler tarafından Mekke'ye sokulmamasını doğru bulmamışlardı. Aynı olayda Hz. Peygamber'in elçisi olan Hırâş b. Umeyye'nin öldürülme teşebbüsünü engelleyen Ehâb'ş'in lideri Huleys b. Alkame idi. Fakat yapılan antlaşma

⁷³ Kapar, "Ehâb'ş", *DİA*, X/496.

⁷⁴ Çelikkol, s. 137.

⁷⁵ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/279; Kapar, "Ehâb'ş", *DİA*, X/496.

⁷⁶ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/279-280.

⁷⁷ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/283.

⁷⁸ Kapar, "Ehâb'ş", *DİA*, X/496-497.

⁷⁹ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/279-281; Kapar, "Ehâb'ş", *DİA*, X/497.

⁸⁰ Kapar, "Ehâb'ş", *DİA*, X/497.

⁸¹ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/283.

⁸² Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/281.

⁸³ Kapar, "Ehâb'ş", *DİA*, X/497.

⁸⁴ Vâkidî II/443; Köksal, XII/206.

sonrasında Arap kabilelerinin Kureyş'i veya Müslümanları tercihte serbest bırakılmaları üzerine Ehâbîş yine Kureyşliler'in yanında yer almıştı.⁸⁵

Hudeybiye antlaşmasının bozulmasına sebep olan saldırı da bir Ehâbîş kabilesi olan Benî Bekr tarafından gerçekleştirilmişti. Bu saldırının ardından İslâm ordusu şehre girdiğinde tek direnen kabile yine Ehâbîşler olmuştur.⁸⁶ Ehâbîş Mekke'nin fethinden sonra müttefikleri Kureyş gibi Müslüman olmuştur.⁸⁷

4-) Kaynaklardaki Benî Mustalik Gazvesinin Sebepleri ile İlgili Farklılıklar ve Tutarsızlıklar

Gazvenin sebebi konusunda son yıllarda yeni tespitler ortaya konulmuştur. Öncelikle son dönem kaynaklarındaki bu açıklamaları inceleyelim.

İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarına göre, "Bu gazvenin sebebi, Hâris b. Ebî Dırâr'ın Müslümanlarla savaşmak üzere hazırlık yapmasıdır." Fakat Hâris b. Ebî Dırâr'ın niçin böyle bir hazırlığa başladığı ilk dönem kaynaklarında belirtilmemektedir. Çağdaş siyer yazarlarından bazıları Mekkelilerin kışkırtmalarıyla böyle bir savaşa hazırlandıklarını beyan etmektedirler.⁸⁸

Bu konuda özel bir çalışma yapan Kuraybî ise gazvenin sebeplerini şöyle sıralamaktadır.

1-) Benî Mustalik kabilesi Müslümanlara karşı Uhud savaşında Kureyşliler ile beraber yer almıştı.

2-) Benî Mustalik kabilesi Mekke yolu üzerinde bulunuyordu ve Müslümanların Mekke'ye nüfuz edebilmelerini engelliyordu.

3-) Bu gazvenin en önemli sebebi Benî Mustalik kabilesinin Hz. Peygamber ile savaşmak için asker toplamasıydı. Onlara bu hususta cesaret veren şey okuların hatası sebebiyle kaybedilen Uhud gazvesi idi.⁸⁹

Muhammed Hamîdullah (ö. 1423/2002) kaynaklarda anlatılanların yetersizliğine atfen şöyle bir açılım yapmaktadır. Ona göre Benî Mustalik kabilesinin yaptığı savaş hazırlıkları Hendek gazvesi için hazırlanan orduya iştirak etmek içindi. Fakat Hz. Peygamber bu durumu erken haber aldı ve onları kışkırak yakaladı.⁹⁰

İlk alıntı olaya yeni bir bakış açısı getirmekten uzak, devam niteliğinde bir yorumdur. Kuraybî'nin yorumları ise kısmen isabetli olmakla birlikte rivayetlerdeki tenakuzları çözmeye yetmemektedir.

Muhammed Hamîdullah'ın iddiası ise farklı bir bakış açısını dile getirmektedir. Fakat bize göre Muhammed Hamîdullah'ın tespitleri de olayı açıklamaya

⁸⁵ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/282; Kapar, "Ehâbîş", *DİA*, X/497.

⁸⁶ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/282.

⁸⁷ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/283; Kapar, "Ehâbîş", *DİA*, X/497.

⁸⁸ Şulul, s. 272-273; Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İstanbul, 2004, s. 329; Asımğil, Sevim, *Resul'ün Hümeyrası Hz. Aişe*, İstanbul, 1997, s. 58.

⁸⁹ Kuraybî İbrahim b. İbrahim, *Merviyâtü Gazvetü Benîl-Mustalik*, Medine, ts., s. 89.

⁹⁰ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/243; Önkal, "Mustalik", *DİA*, XXXI/361.

yetmemektedir. Kaynaklarda geçen bir rivayet: “Casusunun öldürülmesi ve İslâm ordusunun yola çıktığı haberi Benî Mustalik kabilesine ulaştığı zaman Hâris b. Ebî Dırâr ve beraberindekiler çok korktu. Benî Mustalik kabilesinin anlaştığı kabilelerin tamamı bu haber üzerine onları terk etti.⁹¹” şeklindedir. Rivayette görüldüğü üzere Hâris b. Ebî Dırâr’ın müttefiklerinin kendisini terk ettiği bildirilmektedir. Öncelikle Medine’ye saldırmak üzere hazırlanan ve sayıları on bini bulan bir ordu hazırlanırken Hz. Peygamber yedi yüz veya bin kişi ile Medine’yi terk eder miydi? Hz. Peygamber Medine’yi terk etmiş olsa bile bunu duyan Hâris b. Ebî Dırâr ve beraberindekiler korkuya kapılıp dağılır mıydı? Bize göre bu ihtimal pek de olası değil; çünkü Uhud’da müşriklere iki bin, Hendek’te dört bin kişi yardımcı kuvvet gönderebilen Ehâbîş kabileleri kendi topraklarında meydana gelecek bir savaşta çok daha fazla sayıda asker çıkarabilirlerdi. Dolayısıyla kendilerinden sayıca çok daha az olan İslâm ordusundan kaçmaları gerekmezdi. Bu sebeple gazvenin sebebini açıklama hususundaki Muhammed Hamîdullah’ın tespitlerini orijinal; ama yetersiz bulduğumuzu belirtmek isteriz.

Şimdi Benî Mustalik Gazvesi’nin sebebi hakkında kaynaklarda belirtilen rivayetlerdeki tutarsız yönleri şöyle sıralayabiliriz.

I - Öncelikle gazvenin tarihini H. 5. yıl Şaban ayı olarak yani Hendek Gazvesi’nden önceye yerleştiren rivayetleri esas alarak rivayetleri inceleyelim: “Benî Mustalik Kabilesi’nin reisi olan Hâris b. Ebî Dırâr, kendi kavmi ve ikna edebildiği diğer Arap kabileleriyle birlikte Hz. Peygamber’le savaşmak için at ve silâh tedarik ederek yola çıktı,⁹² rivayetinde Hâris b. Ebî Dırâr’ın bir ordu kurarak yola çıktığı anlatılmaktadır. Fakat yukarıda gördüğümüz gibi Benî Mustalik kabilesinin bağlı bulunduğu Ehâbîş kabileler topluluğu Kureyş’in müttefikiydi. Bu durumda Benî Mustalik’in hazırlıkları çoktan başlamış olan, Hendek Gazvesi⁹³ için hazırlanan Müşrik ordusuna, katılması daha mantıklı olmaz mıydı?

II- Gazvenin tarihi olarak verilen H. 6. yıl Şaban ayı rivayeti üzerinden bir değerlendirme yapalım. Bu durumda Hendek Gazvesi’nin üzerinden 9 ay geçmiş oluyor. Hendek Gazvesi’nde on bin kişilik Müşrik ordusunu elleri boş döndüren Müslümanlarla Benî Mustalik Kabilesi gibi küçük bir kabilenin nasıl başa çıkacağı sorusu akla gelmektedir.⁹⁴ Bu kabilenin böyle bir girişime cesaret edebilmesi için çok büyük bir maddî kaynağa sahip olması gerektiği unutulmamalıdır. Çünkü Hendek Gazvesi hem Yahudilerin hem Kureyşliler’in çok ciddi emek ve para harcadıkları bir organizasyonun sonucunda meydana gelmişti.

III- Kaynaklarda temas edilmeyen başka bir nokta: “Benî Mustalik’lerin reisi

⁹¹ Vâkidî I/406; İbn Sa’d, II/49; İbn Kayyim el-Cevziyye, III/297.

⁹² Vâkidî I/404; İbn Hişâm, III/317; İbn Sa’d, II/48; Belâzûrî I/341; Taberî III/604.

⁹³ Hendek kuşatması Zilkadenin 8’inde başlamıştı (Şulu, s. 546). Bu durumda Benî Mustalik Gazvesi ile Hendek Gazvesi arasında sadece Ramazan ve Şevval ayı bulunmaktadır.

⁹⁴ Konuyla ilgili Muhammed Hamîdullah gazvenin tarihinin 6/627 yılı olmasının imkânsızlığını göstermek için şu tespiti yapmıştır: “On bin kadar müttefik saldırganın başarı gösteremediği 5/626 yılında cereyan eden Hendek gazvesinin akabinde yani 6/627 yılında birkaç yüz kişilik Benî Mustalik kuvveti Medine’ye tek başlarına yeni bir saldırıya geçmeye asla cesaret edemezlerdi” (Bkz. Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/459).

olan Hâris b. Ebî Dırâr kendi kavmi ve ikna edebildiği diğer Arap kabileleriyle birlikte, Hz. Peygamber ile savaşmak için at ve silâh tedarik ederek yola çıktı,⁹⁵ rivayetidir. Görüldüğü gibi Hâris b. Ebî Dırâr'ın kuvvetlerinin yola çıktığı zikredilmektedir. Fakat tüm kaynaklarda savaşın Mureysî adı verilen bir kuyunun yanında gerçekleştiği bilgisi yer alır. Mureysî ise tüm kaynaklarda ihtilâfsız bir şekilde Benî Mustalik'in su kaynaklarından biri olarak belirtilir.⁹⁶ Rivayetlerin birbiriyle çeliştiği açıkça görülmektedir.

IV- Gazve hususunda akla aykırı gelen bir başka rivayet de şu şekildedir: "İslâm ordusu Bek'a' denilen mevkide durduğu zaman bir müşrik casusunu yakaladı. Yakalanan casusun bilgi almak istediler. Casus inkâr yoluna giderek bilgisinin olmadığını söyledi. Ömer b. Hattâb onu öldürmekle tehdit edince casus, Benî Mustalik kabilesinden biri olduğunu ve Hâris b. Ebî Dırâr'ın büyük bir toplulukla birlikte kendilerine doğru geldiğini haber verdi. Kendisinin de Müslümanların Medine'den ayrılmayıp ayrılmadığını öğrenmek için gönderildiğini itiraf etti. Ömer b. Hattâb bu haberi Hz. Peygamber'e getirdiğinde, Hz. Peygamber casusa İslâm'a girmesini teklif etti. Fakat casus, 'Eğer kabilesi İslâm'ı kabul ederse kendisinin de İslâm'ı kabul edeceğini aksi takdirde dinini değiştirmeyeceğini' söyledi. Bunun üzerine Hz. Ömer onu öldürmek için izin istedi. Hz. Peygamber bu izni verince casusun cezası infaz edildi.⁹⁷ Casusunun öldürülmesi ve İslâm ordusunun yola çıktığı haberi Benî Mustalik kabilesine ulaştığı zaman Hâris b. Ebî Dırâr ve beraberindekiler çok korktu. Benî Mustalik kabilesinin anlaştığı kabilelerin tamamı bu haber üzerine onları terk etti.⁹⁸ Medine'ye saldırmak için hazırlanan bir ordunun 700 kişilik bir ordudan ve casuslarının yakalanıp öldürülmesinden korkuya kapılıp dağılması imkân dâhilinde bir olay olarak gözükmemektedir.

V- Tenakuz halindeki bir diğer nokta ise Hz. Peygamber'in Benî Mustalik kabilesine ani baskın yaptığını belirten rivayetlerdir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi baskını ifade eden rivayet diğerlerinden daha sahihtir ve akla uygundur. Ancak savaşa hazırlanan, Hz. Peygamber'in kendilerine gelmekte olduğunu öğrenen, bu sebeple anlaştıkları diğer kabileler etraflarından dağılan bir kabileyeye⁹⁹ Hz. Peygamber'in ani baskın yapması mümkün olmasa gerek. Savaş halinde olan bir kabilenin en azından gözcüleri olması ve düşmanın yaklaşıp yaklaşmadığını kontrol etmesi gerekirdi. Hz. Peygamber'in ordusunun tamamı süvarilerden oluşsa böyle bir baskın mantıklı gelebilirdi. Fakat yukarıda ifade ettiğimiz gibi tamamına yakını piyade olan bir ordu için bu imkânsız gözükmektedir. Eğer gerçekten kaynaklarda aktarıldığı gibi Hz. Peygamber'in kendilerine geldiğini haber alsalar ve müttefikleri onları terk etseydi, bu durumda zaten

⁹⁵ Vâkidî I/404; İbn Hişâm, III/317; İbn Sa'd, II/48; Belâzürî I/341; Taberî III/604; Beyhakî IV/46; İbnü'l-Esîr, II/192.

⁹⁶ İbn Hişâm, III/318; İbn Sa'd, II/48; Halîfe b. Hayyât, s. 36; Belâzürî I/341.

⁹⁷ Vâkidî I/406.

⁹⁸ Vâkidî I/406; İbn Sa'd, II/49.

⁹⁹ Vâkidî I/406; İbn Sa'd, II/49; İbn Kayyim el-Cevziyye, III/297.

bedevi¹⁰⁰ olan bu kabilenin hızla kaçması gerekirdi.

VI- Problemlili olan bir başka husus ise: "Bu büyük ordunun içerisinde daha önce hiçbir savaşta olmadığı kadar münafık bulunmaktaydı.¹⁰¹ Bu insanların niyeti Allah yolunda savaşmak olmayıp gerçek niyetleri dünyalık bir şeyler elde etmektir. Sefer yapılacak yerin yakın olması onları bu konuda daha da isteklendirdi,"¹⁰² rivayetidir. Hz. Peygamber genel savaş stratejisi gereği kendi katıldığı askerî birliklerde sefer yapılacak yeri çoğu zaman askerlerine bildirmiyordu. Zira içerisinde düşmanla beraber hareket edebilecek çok sayıda münafığın bulunduğu bir şehirde bu şekilde hareket etmek en doğru yoldu. Bazı rivayetlerde, "Hz. Peygamber'in önce Şam tarafına doğru yöneldiği, bir gün boyunca bu yöne gidip sonra Tihâme tarafına dönerek süratle yol almaya başladığı" bilgisi kaydedilmektedir.¹⁰³ Bu rivayete göre ordudakiler savaş yapılacak bölgenin neresi olduğunu bilmiyorlardı. Fakat münafıklar gidilecek yeri bilmemelerine rağmen hem Müslümanlar arasındaki itibarlarını zedelememek hem de son zamanlarda büyük başarılar elde edilen savaşlardan kazanç sağlamak ümidiyle bu savaşta hazır bulundular.

5-) Beni Mustalik Gazvesi'nin Sebepleri Hakkındaki Tezimiz

Şaban 6/Aralık 627 tarihinde gerçekleşen bu savaşın asıl sebebini daha önceki olaylarda aramak gerekmektedir. Yukarıda Ehâbîş kabileleriyle ilgili bilgi verdiğimiz bölümlerde geçtiği üzere Hâris b. 'Abdumenât b. Kinâne, Adel, Dîş, Duil, Hevn b. Huzeyme'den Kâre, Huzâa'dan Mustalik ve Hayâ kabilelerine Ehâbîş adı verilmişti.¹⁰⁴ Bu kabileler topluluğu Mekke müşriklerinin sağlam müttelikleri oldukları için İslâm toplumu aleyhine girilen her organizasyonda görev almaya hazırlardı. Ehâbîş, Uhud gazvesinde iki bin kişilik bir yardım birliğiyle¹⁰⁵ Hendek gazvesinde ise dört bin kişilik bir yardım birliğiyle Mekke müşriklerine yardım etmişlerdi.¹⁰⁶ Dolayısıyla Müslümanlar ve Benî Mustalik arasında bir savaş hali zaten uzun süredir devam ediyordu.

Bu tespitlerden sonra kaynaklarda iddialarımızı doğrudan destekleyen bir bilgi olmamasına rağmen bize göre Hz. Peygamber'in Benî Mustalik gazvesine çıkış sebebi her fırsatta düşmanlarına destek veren Ehâbîş kabilelerinin bir üyesi olan Benî Mustalikler'i cezalandırmaktı. Bu kabile muhtemelen herhangi bir savaş hazırlığı içerisinde değildi ve Hz. Peygamber'in Medine'den ayrıldığını ve kendi üzerlerine geldiğini bilmiyordu. Bu sebeple kaynaklarda belirtildiği şekilde Hz. Peygamber onlara kendi su kaynaklarından biri olan Müreysi' kuyusu

¹⁰⁰ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/243.

¹⁰¹ Vâkidî I/405; İbn Sa'd, II/48-49.

¹⁰² Vâkidî I/405.

¹⁰³ Kõksal, XII/37; Sezikli, s. 110 (Bizim kullandığımız Vâkidî nüshasında bu rivayeti bulamadık. Kõksal, Vâkidî'nin 1948 basımından, Sezikli, Vâkidî'nin 1966 basımından bu rivayeti bize aktarmaktadır).

¹⁰⁴ Kõksal, "Ehâbîş", DİA, X/496.

¹⁰⁵ Kõksal, "Ehâbîş", DİA, X/497.

¹⁰⁶ Vâkidî II/443; Kõksal, XII/206.

yanında ani baskın yapabildi. Önceki bölümlerde geçtiği üzere zaten göçebe olan bu kabile böyle bir savaş tehlikesi durumunda kolaylıkla kaçabilirdi. Fakat İslâm ordusunun üzerlerine geldiğinden haberleri olmadığı için gafil avlandılar.

Öte yandan Hz. Peygamber'in ani baskın yapması bu kabilenin suçsuz veya mağdur olduğu gibi bir anlama gelmemekteydi. Bu kabile her fırsatta Müslümanların en büyük düşmanı olan Kureyş ile ittifak yaparak Müslümanların aleyhinde çalışan oluşumların içerisinde bulunmuşlardı. Bu sebeple bir savaş hali zaten mevcuttu. Eğer bu varsayım üzerinden rivayetleri tekrar inceleyecek olursak anlamlandıramadığımız veya tenakuz halinde gibi gözükken birçok rivayetin anlam kazandığını göreceğiz.

SONUÇ

İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarına dayanarak yapmış olduğumuz çalışmamızda şu sonuçlara ulaştığımızı belirtebiliriz.

Yaptığımız araştırmalar neticesinde tarihi ihtilafli olan bu gazvenin Şaban 6/Aralık 627 tarihinde gerçekleştirildiği sonucuna ulaştık.

Ayrıca kaynaklarda bu gazvenin düzenlenme sebebi: "Benî Mustalik kabilesinin Medine'ye saldırmak amacıyla bir ordu hazırlaması" olarak gösterilmektedir. Fakat biz Benî Mustalik kabilesine karşı düzenlenen gazvenin, Uhud ve Hendek gazvelerinde Kureyşliler ile ittifak yapan bu kabilenin cezalandırılması amacıyla yapıldığı sonucuna ulaştık. Ayrıca kaynaklarda belirtildiği gibi Benî Mustalik kabilesi herhangi bir savaş hazırlığı içerisinde değildi. Muhtemelen Hz. Peygamber'in kendi üzerlerine geldiğini de bilmiyorlardı. Bu sebeple Hz. Peygamber bu kabileye ani baskın yapabildi.

Son söz olarak Benî Mustalik Gazvesi ile ilgili böyle bir iddiada bulunmuş olmakla birlikte söylediklerimiz kesinlikle doğrudur diyemeyiz. Nitekim, "bu kesin böyledir" şeklinde bir iddia tarih ilminin doğasına aykırıdır. Fakat öne sürdüğümüz görüşlerin üzerinde düşünölmeye değer olduğunu zannediyoruz.

Kaynaklar:

- » Ağırman, Mustafa, Hz. Peygamber'in Savaş Stratejisi, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1992.
- » Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1312/1895), Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ, İstanbul, ts., c. I.
- » Algül, Hüseyin, İslâm Tarihi, İstanbul, 1997, c. I.
- » Apaydın, Mehmet, Resûlullah'ın Günliğü, İstanbul, 1995.
- » Asımgil, Sevim, Resul'ün Hümevrası Hz. Aişe, İstanbul, 1997.
- » Belâzürî (ö. 279/892), Ensâbu'l-Eşraf, tah. Muhammed Hamîdullah, 3. baskı, Kahire, 1987, c. I.
- » Beyhakî Ahmed b. Hüseyin (ö. 458/1066), Delâilu'n-Nübüvve ve Ma'rifeti Ahvâli Sâhibu's-Şerfa, tah. 'Abdulmutî Kal'acî Beyrut, 1985, c. IV.
- » Brockelmann, Carl (ö. 1375/1956), İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi, çev. Neşet Çağatay, Ankara, 2002.
- » Caetani, Leone (ö. 1354/1935), İslâm Târîhi trc. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul, 1925, c. IV.
- » Çelikkol, Yaşar, İslâm Öncesi Mekke, Ankara, 2003.
- » Diyârbekrî Hüseyin b. Muhammed b. Hasen (ö. 990/1582), Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi

- Nef̄s, Beyrut, ts., c. I.
- » Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Kitâbu'l-Harâc, çev. Muhammed Atâ'ullah Efendi, sad. İsmail Karakaya, Ankara, 1982.
 - » Halîfe b. Hayyât (ö. 240/855), Târih, tah. Mustafa Necîb Fevâz-Hikmet Keşîlî Fevâz, Beyrut, 1995.
 - » Hamîdullah, Muhammed (ö. 1423/2002), İslâm Peygamberi, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 2001, c. II,
 - » —, Hz. Peygamber'in Savaşları, çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul, ts.
 - » Hattâb, Mahmut Şit, Komutan Peygamber, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul, 1988.
 - » Heykel, Muhammed Hüseyin (ö. 1376/1956), Hz. Muhammed Mustafa, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1945.
 - » Hudarî, Muhammed b. Afîfî el-Bâcûrî (ö. 1345/1927), Nûru'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Murselîn, Beyrut, ts.
 - » İbn 'Abdilber, Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 463/1071), ed-Dürer fî İhtisari'l-Megâzî ve's-Siyer, tah. Şevkî Dayf, Kahire, 2002.
 - » —, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Eshâb, tah. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut, 1992, c. IV.
 - » İbnu'l-Esîr (ö. 630/1233), el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut, 1979, c. II.
 - » İbn Habîb (ö. 245/859), Kitâbu'l-Muhabber, tah. İlse Lichtenstadter, Beyrut, ts.
 - » İbn Hacer el-Askalânî Ebu'l-Fadl Şihâbuddin Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449), Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî tah. 'Abdulazîz b. Abdullah b. Bâz-Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî Kahire, 1999, c. VII.
 - » İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Sâid b. Hazm el-Endelüsî (ö. 469/1076), Cevami'u Sîreti'n-Nebeviyye, Beyrut, 1986.
 - » İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik (ö. 218/833), es-Sîretu'n-Nebeviyye, tah. Mustafa es-Sakâ-İbrahim el-Ebyârî-'Abdulhafîz Şiblî, Beyrut, ts., c. III-IV.
 - » İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), Zâdu'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-İbâd, çev. Şükrü Özen-H. Ahmet Özdemir-Mustafa Erkekli, İstanbul, 1989, c. III.
 - » İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (ö. 774/1373), el-Bidâye ve'n-Nihâye, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki 1. baskı, Cze, 1997, c. VI.
 - » —, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, çev. Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner, İstanbul, 1996, c. XI.
 - » İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî (ö. 276/886), Me'ârif, tah. Muhammed Alî Beydûn, Beyrut, 2003.
 - » İbn Sa'd, Muhammed (ö. 230/845), et-Tabakâtu'l-Kübrâ, tah. Muhammed 'Abdulkâdir 'Atâ, Beyrut, 1997, c. II/VIII.
 - » İbn Seyyidinnâs (ö. 734/1334), 'Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer, tah. Muhyiddîn Mustû-Muhammed el-İd el-Hadrâvî Beyrut, 1996, c. II.
 - » Kalkaşendî Ebu'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Alî (ö. 821/1418), Nihâyetu'l-Ereb fî Ma'rifeti Ensâbi'l-Arab, Beyrut, 1984.
 - » Kapar, M. Ali, Hz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebetleri, 1. baskı, İstanbul, 1993.
 - » —, "Ehâbîş", DİA, İstanbul, 1994, c. X.
 - » Kastallânî Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), el-Mevâhibu'l-Ledunniyye, tah. Muhammed 'Abdulazîz el-Hâlidî Beyrut, 1996, c. III. (Zürkânîşerhinin içinde)
 - » Kocaeli, Abdullah Feyzi, Müttefekun Aleyh Hadîsler, Konya, 2005.
 - » Köksal, M. Asım (ö. 1419/1998), İslâm Tarihi, İstanbul, 1987, c. XII/XIV.
 - » Kuraybî İbrahim b. İbrahim, Merviyâtu Gazvetu Benîl-Mustalîk, Medine, ts.
 - » Léon – E. Halkin, Tarih Tenkidinin Unsurları, çev. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, 2000.
 - » Lings, Martin, Hz. Muhammed'in Hayatı, çev. Nazife Şişman, İstanbul, 2004.
 - » Mahmudov, Elşad, Sebep ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.
 - » Makrîzî Takıyyuddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), İmtâ'u'l-Esmâ', tah. Muhammed 'Abdulhamîd en-Numeysî Beyrut, 1999, c. I.
 - » Miras, Kâmil (ö. 1376/1957), Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarh Tercemesi ve Şerhi, Ankara, 1972, c. VII-VIII.
 - » Nu'mânî, Mevlânâ Şiblî (ö. 1333/1914), İslâm Tarihi-Asrı Saadet, trc. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul, 1921.
 - » Önkal, Ahmet, "Mustalîk", DİA, İstanbul, 2006, c. XXXI.
 - » Semhudî Nureddîn Alî b. Ahmed (ö. 911/1505), Vefâu'l-Vefâ bi Hâberi Dâri'l-Mustafâ, tah. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Beyrut, ts., c. I.
 - » Sezikli, Ahmet, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, 1. baskı, Ankara, 1994.
 - » Şâmî Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî (ö. 942/1536), Subutul-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd, çev. Halil İbrahim Kaçar, 1. baskı, İstanbul, 2003, c. IV/XII.

- » Şulul, Kasım, Hz. Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul, 2003.
- » Taberî (ö. 310/923), Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk, tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire, 1969, c. III.
- » Uğur, Mücteba, Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü, Ankara, 1992.
- » Uraler, Aynur, "Mâriye", DİA, Ankara, 2003, c. XXVIII.
- » Ya'kûbî Ca'fer b. Vehb b. Vâdih (ö. 284/897), Tarîhu'l Ya'kûbî, Beyrut, 2002, c. II.
- » Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), Mû'cemû'l-Büldan, Beyrut, 1977, c. I-V.
- » Yaman, Ahmet, İslâm Devletler Hukukunda Savaş, İstanbul, 1998.
- » Vâkidî Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), Kitâbu'l-Megâzî tah. Marsden Jones, Beyrut, 1984, c. I-III.
- » Zehebî Şemseddin (ö. 748/1347), Târîhu'l-İslâm ve Tabakâtu'l-Meşâhîr ve'l-Alâm, tah. Muhammed Hamdân, Mısır, 1985, c. I.
- » Zuhaylî Vehbe, Tefsîru'l-Münîr, çev. Komisyon, İstanbul, 2005, c. IX.
- » Zûrkânî Muhammed b. 'Abdübâkî (ö. 1122/1710), Şerh 'ale'l-Mevâhibu'l-Ledunniyye, tah. 'Abdulazîz el-Hâlidî Beyrut, 1996, c. III.